

Олег Шагала



Джерелом християнського буття є Святий Дух, тому наше життя у Христі називаємо духовним. Усі християни без винятку мають благодать покликання, а разом з тим і можливість прожити щасливе та повноцінне життя. Господь Бог обдаровує нас всіма необхідними дарами для реалізації цього задуму, натомість людина, згідно власної свободи, має можливість їх прийняти і, докладаючи зусиль, розвинути та примножити.

А що ж ми можемо зробити, щоб це втілити? Відповідь дуже проста – набувати богоподібні риси або, іншими словами, чесноти, які, згідно зі святоотцівською думкою, отримуються «в силу трудів та поту», та з їх допомогою вести чеснотливе життя. Можливо, для багатьох поняття «чеснот» чи «доброчесного життя» є маловідомим, або ще гірше, – не надто важливим, тому у цій статті ми намагатимемося показати значущість та цінність вищезгаданих скарбів у духовному житті християнина.

Чеснота як категорія етики

В греко-римській філософії вчення про чесноти (гр. «арете») займало винятково важливе місце. В античну добу існувало безліч різноманітних філософських напрямків, які окреслювали шляхи досягнення чеснотливого життя. У своєму первісному значенні чеснота означала, з одного боку, зовнішні фізичні якості (наприклад, гострий зір як «арете» ока), а з іншого боку, цим поняттям окреслювали властивості внутрішнього порядку (наприклад, мужність, доброта та інша моральна досконалість). Першу спробу систематизації чеснот здійснив ще Платон. Структуруючи їх у своїх «Законах», Платон перелічує чотири чесноти – мудрість, мужність, панування над собою і справедливість, яка гармонізує перші три. Згідно його твердження, чесноти мають на меті вдосконалювати людину настільки, щоб вона могла стати «другом Божим», або, іншими словами, богоподібною. Цю думку підхопили стоїки, хоча і внесли певні зміни згідно власної філософської концепції. Їх теорія чеснот відрізняється тим, що замість

поняття «мудрість» вони вживають термін «второпність». Знаковою працею стала Аристотелева «Нікомахова етика», яка пропонувала за допомогою чеснот досягти блаженного життя. У цьому творі чеснота набуває значення звички, яка скеровує всі дії людини до її остаточної мети. Для нього головними моральними чеснотами є здержливість, справедливість, мужність та второпність.

Отже можемо стверджувати, що з появою християнства в часи поганської античності вже існувала певна система морального виховання. Його мета – допомогти людям на шляху до досягнення щастя, яке, згідно уявленням тогочасних людей, було цінним надбанням душі і вказувало не лише на те, що слід робити, а й проливало світло на те, ким особа могла стати, ведучи певний спосіб життя. Люди мали інше розуміння щастя, ніж ми сьогодні, бо звикли вважати його станом, коли у нас все гаразд і всі насолоджуємося життям, але як тільки змінюються обставини, таке примарне «щастя» зникає .

Коротко розглянувши спадщину філософської думки щодо чеснот і життя людини згідно них, ми отримуємо ключ розуміння християнського вчення щодо цієї проблематики та входимо в світ ранньохристиянської етики. Отці Церкви збирали все найкраще з античної думки для вираження християнського віросповідання. Слід наголосити на тому, що вони послуговувалися «золотим правилом» інкультурації, а саме – тотожність термінів ще не означає тотожності поглядів. Використовуючи подібну форму, отці вкладали новий християнський євангельський зміст у філософські поняття і терміни.

Зв'язок з добродіями людьми

Добродієного життя навчали через особисте спілкування з наставником. Сенека писав листи Луцилієві, а Климент Олександрійський закликав слухачів шукати провідника – Божого чоловіка, який би наставляв у чеснотах . Сам Сенека так підкреслював важливість зв'язку з добродієними людьми: «Ніщо так не зодягає душу в чесноти, ніщо так не повертає на дорогу правди всіх тих, хто вагається, хто схильний до блуду, як спілкування з добродієними людьми. Вже тільки те, що їх часто бачимо, часто чуємо, самі ті враження поволі западають нам у серце, набувають сили настанов» . Григорій Чудотворець, вчителем якого був Ориген, згадує, що той хотів «зворушити душу, учив практикувати справедливість і розсудливість» . Підсумовуючи вчення свого наставника, Григорій тепло згадує про нього: «Цей дивовижний муж, друг і проповідник чеснот... силою власної добродієності спонукав нас закохатися у красу справедливості, золотий лик якої він нам по-справжньому показав» . Тому важливим був приклад вчителя, який наставляв не лише словом, а й ділом.

Моральні чесноти

Вже у книзі Мудрості йдеться про головні чесноти: «І якщо хто любить праведність, то її труди є чеснотами. Бо вона навчає поміркованості, розумності, справедливості та мужності, від яких ніщо в житті не є кращим для людей» (Муд 8,7). Теми чеснот торкалися такі визначні мужі Церкви, як Климент Олександрійський, Амвросій Медіоланський, Йоан Золотоустий, Августин Гіпонійський, Тома Аквінський та інші. Якщо говорити про моральні чесноти, то відносимо їх до людини, яка прагне виконувати волю Бога і засоби, за допомогою яких здійснює цю волю. Є чотири моральні чесноти – мудрість (розсудливість), справедливість, мужність, здержливість.

Мудрість (розсудливість) – завдяки цій чесноті ми безпомилково застосовуємо моральні принципи в різних випадках і долаємо сумніви стосовно добра, яке треба вчинити, чи зла, якого треба уникати.

Справедливість – скерована насамперед на Бога а відтак на ближнього. Віддавши належне Богові, можна справедливо чинити з іншими. Християнин, обдарований такою чеснотою, завжди прагне здійснювати добро.

Мужність – зміцнює рішучість долати перешкоди в духовному житті, забезпечує стійкість у труднощах. Володіючи такою чеснотою, християнин здатен перемогти страх, терпеливо зносити кривду, терпіння та переслідування.

Здержливість – стримує потяг до різного виду задоволень та забезпечує панування волі над емоціями.

Чесноти як шлях від образу до подоби

Хоча отці Церкви перейняли традиції класичної етики, проте наново сформулювали мету морального життя. Вони підхопили платонівське поняття богоподібності і розвинули його в річищі біблійного вчення, тому воно набрало нового змісту (пор. 1Йо 3,2). Звідси метою кожного християнина залишається уподібнення Богові, Який увійшов в історію людства в особі Ісуса Христа.

Чесноти є невіддільним елементом Божого образу в людині і можуть розвиватися винятково через Божу благодать. Таким чином чесноти закладені в людині і потенційно можуть розвиватися лише у тісному зв'язку між Богом і людиною .

Згідно з Оригеном, оскільки ми були створені на образ Христа, чесноти зливаються зі Спасителем: Він є чеснотами, тоді як ми їх лише маємо . Христос є сумою всіх чеснот, а ми лише їх посідаємо настільки, наскільки беремо участь у Його житті. Отже чесноти формують нас до життя в Бозі, а разом з тим є поступом від образу до подоби. Тільки наділена свободою людина має можливість добровільно звершувати цей поступ.

Чини те, до чого є покликаний

Уявімо собі, що величний правитель надзвичайно впливової держави видав указ, який вимагає від підданих виконання обов'язку – літати як птахи у небесних просторах. У разі невиконання царської волі всім загрожує смерть шляхом спалення, усікновення та іншими методами, що неминуче ведуть до смерті. Ви гадаєте, що жителі послухають такого наказу? Безперечно що ні, оскільки це нереально: для людини не є природнім літати як птахи. І це правда. Змоделювавши таку ситуацію, перенесімо її на своє духовне життя. Господь Бог, Який є Царем творіння, не вимагає від нас чогось такого, що є понад нашу силу, не змушує робити те, чого ми не можемо. Більше того, Він сам бере участь та допомагає всім у здійсненні подвигу – здобутті чеснот. Духовний шлях християнина – безперервний шлях боротьби. Християнин у процесі набування богоподібних рис своєю поставою повинен виявляти перш за все хотіння і бажання, а пізніше докладати всіх зусиль, щоб їх здобути.

Св. Йоан Золотоустий, вживаючи військову термінологію, майстерно підкреслює співдію людських старань у поєднанні з Божою благодаттю. Він каже, що «Бог полегшив для нас подвиг доброчесності не однією лише надією на майбутні блага, але й іншим способом, тобто повсякчасним Своїм сприянням і допомогою. Тобі варто лише виявити хоча б найменшу ревність, і тоді все інше настане саме собою. Бо Він для того вимагає від тебе хоча б невеликих трудів, щоб і тобі була зарахована перемога. Як цар велить синові своєму стояти в строю, пускати стріли і бути на виду для того, щоб йому приписати перемогу, а тим часом сам керує ходом битви, так і Бог чинить у війні нашій проти диявола». Немовби доповнюючи сказане, він продовжує: «Ніхто з мужніх борців під час боротьби не шукає насолоди у банях і трапези, щедрої наїдками та вином; це властиво не ратоборцю, а чоловіку розніженому; ратоборець терпить порох, замашення елеєм, жар сонця, труди, скорботи і важкість подвигів. Нині – час боротьби і, отож, отримання ран, пролиття крові та скорбот» .

Клопітка людська праця є на початку тяжким трудом, але опісля стає великою радістю. Важливо підкреслити, що доброчесні вчинки мають впливати з правильної мотивації, бо деякі, подаючи милостиню убогим, роблять це лише для самої похвали і марнославства, а не задля внутрішнього стремління справедливості. Чеснота вимагає внутрішньої переміни мотивів .

Отже не біймося вступати на шлях боротьби у здобутті чеснот, бо ми не самі, а з Богом.

Шлях, який веде до чеснот, повний небезпек і труднощів, але той, хто наважився ступити на нього, з допомогою Божою неодмінно досягне вершини і побачить, який той шлях милий і любий.

Олег ШАГАЛА, Від образу до подоби // СЛОВО №1 (77), березень-травень 2019